

**ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ
ZA FAKULTATIVNI PROTOKOL
UZ CRC,
O PRODAJI DJECE,
DJEČIJOJ PROSTITUCIJI I
DJEČIJOJ PORNOGRAFIJI**

BOSNA I HERCEGOVINA, 2010. GODINA

SADRŽAJ

1. POSTUPAK IZRADE IZVJEŠTAJA.....	2
2. PRAVNI STATUS PROTOKOLA OPSC U BIH	3
3. MEĐUNARODNA POMOĆ I SARADNJA	4
4. INSTITUCIJE KOJE SE BAVE IMPLEMENTACIJOM PROTOKOLA, MONITORING I DISEMINACIJA	4
4.1. DJEČJI PRISTUP OMBUDSMANU ILI DRUGIM MEHANIZMIMA ZA ŽALBE I PRIJAVE	5
4.2. KONKRETNE INICIJATIVE ZA IZMJENE ZAKONA O PITANJIMA KOJA TRETIRA PROTOKOL	5
4.3. OPŠTE ŠIRENJE INFORMACIJA O PROTOKOLU I PLANVI AKCIJE PROTIV SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA .	6
4.4. OBUKA PROFESIONALACA O PROTOKOLU	6
4.5. OPŠTE SEKSUALNO OBRAZOVANJE DJECE, REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE, SAVJETOVALIŠTA I PRISTUP INFORMACIJAMA.....	8
4.6. POTREBA ZA RAZVRSTANIM PODACIMA, POSEBNO ZA DJECU POD RIZIKOM	9
4.7. CIVILNO DRUŠTVO I OPSC	9
5. DEFINICIJA DJETETA	11
6. PRIMJENA OPŠTIH PRINCIPA KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA.....	12
7. USVAJANJE DJETETA	14
8. ZAŠTITA DJETETA OD EKONOMSKE EKSPLOATACIJE	15
9. ZAŠTITA DJECE OD SVIH OBLIKA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE	16
10. PREDUZIMANJE SVIH MJERA PROTIV OTMICE DJECE, PRODAJE I TRGOVINE DJECOM.....	18
11. ZAŠTITA DJECE OD ZLOUPOTREBE INFORMACIONIM TEHNOLOGIJAMA	22
12. PREVENCIJA	23
13. STAVOVI DJECE.....	24
14. PREPORUKE	30

Izradu ovog Izvještaja podržao:

Save the Children
Norway

1. POSTUPAK IZRADE IZVJEŠTAJA

Ovaj izvještaj je izrađen na poziv NVO grupe za prava djeteta i na osnovu podataka iz petogodišnjeg monitoringa prava djeteta u BiH, te prakse deset udruženja građana koja rade sa djecom. Izvještaj su izradile u partnerstvu organizacije „Naša djeca“ i „Zdravo da ste“. Podršku nalazima i preporukama daje 10 organizacija članica neformalne koalicije organizacija koje rade sa djecom i za djecu u BiH („Fondacija lokalne demokratije“ - Sarajevo, „Budimo aktivni“ - Sarajevo, „Budućnost“- Modriča, „Naša djeca“ - Sarajevo, „Naša djeca“- Zenica, „Zdravo da ste“- Banja Luka, „Step by Step“- Sarajevo, „Sretni Romi“ - Tuzla, „Zemlja djece“ - Tuzla, „Svjetonik“ Prijedor, „Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih lica“ -Banja Luka, „Sunce nam je zajedničko“ – Trebinje).

Izvještaj sadrži i autentične doprinose i mišljenja djece po pitanjima koja su regulisana ovim Protokolom, jer je državni izvještaj o OPSC izostavio učešće djece u izradi izvještaja. Dvije dječije grupe su kroz fokus grupe dale svoje mišljenje i nastavljaju da sprovode istraživačke aktivnosti. Cilj uključivanja dece u izvještavanje je bio da se po pitanjima OPSC prikažu stavovi djece, njihovo razumijevanje pojmova, odnosno nivo informisanosti, kao i kome bi se obratili ako bi se osjetili ugroženo. U fokus grupama učestvovalo je 41 dijete uzrasta od 12 do 15 godina, iz osnovnih škola sa kojima naše organizacije saraduju i korisnici „Zdravo da ste“ Omladinskog centra i Centra za prava djeteta „Naša djeca“.

Za izradu ovog izvještaja su korišteni: Izvještaj BiH o implementaciji fakultativnog protokola uz konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, materijali NGO grupe za izradu alternativnih izvještaja, godišnji izvještaji o stanju prava djeteta u BiH, materijali sa dvije fokus grupe sa djecom, javni izvori informacija i podaci iz rada NVO.

Po našim saznanjima, država nije uključila nevladine organizacije u izradu inicijalnog izvještaja o primjeni Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji za period od 2003. do 2007. godine, a završen državni izvještaj je prezentovan u okviru jedne šire konferencije, tako da posebne javne rasprave, koja bi tretirala samo izvještaje po oba opciona protokola, nije bilo.

Državni izvještaj je fokusiran na prezentaciju i opis pravnog uređenja, ali se dovoljno ne bavi praksom, odnosno ostvarivanjem prava i ne sadrži podatke o efikasnosti usvojenih normi.

Državni izvještaj je dostupan na traženje, ali nigdje nije javno postavljen za korištenje u javnosti, nije bilo javne objave, nije bilo štampanja izvještaja, niti njegove diseminacije.

2. PRAVNI STATUS PROTOKOLA OPSC U BIH

Konvencija o pravima djeteta navedena je u Aneksu I Ustava BiH, uz još 15 međunarodnih dokumenata, čime je dobila snagu *ustavne odredbe* i omogućena je njena direktna primjena. Od potpisivanja i ratifikacije Konvencije o pravima djeteta u našoj zemlji, nije često podizana optužba za slučaj seksualnog iskorištavanja malodobne osobe na osnovu odredbi Konvencije o pravima djeteta.¹

Implementacija Fakultativnog protokola o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji vrši se u skladu sa osnovnim principima Konvencije o pravima djeteta i uz dosljednu primjenu članova Konvencije, koji tretiraju nezakonito razdvajanje porodica; zaštitu porodice i djece i zaštitu djece od različitih vidova eksploatacije (članovi 1,11,21,32,33,34,35 i 36).

Međunarodni dokumenti koji su potpisani i ratifikovani od strane Države BiH, dio su pravnog sistema BiH. Sve funkcije vlasti i sva ovlaštenja koja nisu propisana Ustavom BiH, pripadaju Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH. *Domaći pravni izvori*, kojima se suzbijaju pojave dječije pornografije, prostitucije i pedofilije (Krivični zakon BiH, FBiH,RS-a i Brčko Distrikta BiH) još nisu međusobno usaglašeni, niti u potpunosti harmonizirani sa međunarodnim standardima. U okviru postojećih krivičnih zakona, krivično-pravna zaštita djece prati – fizičko nasilje, seksualno nasilje protiv spolnog integriteta; psihičko/emocionalno nasilje i različito uznemiravanje; bludne radnje koje mogu imati vezu i sa trgovinom ljudima, proizvodnjom pornografije; nasilje u porodici; ostali specifični oblici nasilja nad djecom. Uslovi za provođenje kaznenih mjera

¹ U Tuzli je 2008. godine javni tužilac odlučio da se pozove na Konvenciju o pravima djeteta, u slučaju seksualnog zlostavljanja djevojčice starije od 14 godina.

za suzbijanje pojava *organizovanog kriminala* i prekidanje prekogranične trgovine ljudima, stvoreni su donošenjem Krivičnog zakona BiH 2003. godine. Svi navedeni dokumenti imaju za cilj da zaštite djecu, žene sa djecom i mlade od najgorih oblika eksploatacije i *jačaju mreže saradnje između nacionalnih i međunarodnih institucija za provođenje zakona.*

3. MEĐUNARODNA POMOĆ I SARADNJA

Državni izvještaj je potpuno obradio dio koji se tiče međunarodne pomoći i saradnje koja je uspostavljena u oblasti implementacije OPSC. Aktivnosti koje su se dogodile uz međunarodnu pomoć u periodu koji ne pokriva državni izvještaj (2009. i početak 2010.godine) navedene su u ovom izvještaju.

4. INSTITUCIJE KOJE SE BAVE IMPLEMENTACIJOM PROTOKOLA, MONITORING I DISEMINACIJA

Odgovornost za implementaciju, monitoring i diseminaciju Protokola je u nadležnosti Savjeta ministara BiH. Savjet je tu nadležnost prenio na resorna ministarstva i na Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije.

Državni izvještaj je detaljno naveo sve institucije i njihove nadležnosti u vezi sa primjenom i monitoringom Protokola. Međutim, u državnom izvještaju nisu dati potpuni podaci za Vijeće za djecu, koje je u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice formirano kao savjetodavno tijelo, a ima prvenstveni cilj praćenje realizacije Akcionog plana za djecu 2002. do 2010. godine u BiH. Od 2006. godine nije izvršen reizbor Vijeća za djecu, a neke njegove funkcije obavlja stručna služba Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Unatoč preporuci *Komiteta za prava djeteta, nakon Inicijalnog državnog izvještaja o Konvenciji o pravima djeteta da se Vijeće za djecu ojača adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima, stanje je i dalje takvo.*

4.1. Dječiji pristup ombudsmanu ili drugim mehanizmima za žalbe i prijave

Na nivou BiH ne postoji ombudsman za djecu. U okviru institucije Ombudsmana BiH postoji Odjel za praćenje prava djece. Značajan dio aktivnosti Odjela za praćenje prava djece podržava SCN. Na nivou entiteta Republika Srpska postoji Ombudsman za djecu, formirala ga je Vlada i budžetom planira sredstva za njegovu funkciju. Postoji problem nedefinisanih nadležnosti između Ombudsmana BiH - Odjela za praćenje prava djeteta i Ombudsmana za djecu Republike Srpske, iako obje institucije realizuju značajne i važne aktivnosti.

U zemlji postoji nekoliko SOS telefona, koje mogu koristiti i djeca u slučajevima zaštite od trgovine, prostitucije ili pornografije. To su linije u okviru programa nevladinih organizacija: NVO „Žene“ iz Mostara, „Medika“ Tuzla, „Fondacija lokalne demokratije“ iz Sarajeva, „Udružene žene“ iz Banjaluke. Ministarstvo pravde Republike Srpske je pokrenulo inicijativu za izmjenu zakonskih rješenja u ovoj oblasti dječije pornografije, jer se, za sada, posjedovanje pornografskog materijala u koji su uključena djeca ne smatra krivičnim djelom, ali se sankcioniše njegova distribucija. To praktično znači da neko na svom računaru ili telefonu bez problema može imati ovakav pornografski materijal, ali ga ne smije presnimavati drugim licima, jer se tek tada to smatra krivičnim djelom, a to nije u skladu s važećim evropskim konvencijama i mora biti izmijenjeno.

4.2. Konkretno inicijative za izmjene zakona o pitanjima koja tretira Protokol

Protokol je inicirao promjene u zakonodavstvu BiH:

- Predstavnički dom parlamenta BiH obavezao je Ministarstvo pravde BiH i Ministarstvo bezbjednosti BiH da pripreme izmjene i dopune Krivičnog zakona BiH, kojima se predviđa maksimalno povećanje kazni zatvora, između ostalog i za silovanje maloljetnika i pedofiliju. Izmjene i dopune zakona su usvojene u januaru 2010. godine, kazne su pooštrene u dijelu trgovine i krijumčarenja djece, i prostitucije koja je u vezi sa trgovinom. Očekuje se usklađivanje entitetskih i Brčko disktrikt zakona sa ovim promjenama.

- Inicijativu za izmjene i dopune postojećih Krivičnih zakona Republike Srpske, član 200 u dijelu koji reguliše krivična djela borbe protiv dječije pornografije, gdje posjedovanje dječije pornografije nije regulisano kao element krivičnog djela.
- Ministar pravde Republike Srpske je izjavio da će kazna zatvora za pedofiliju biti povećana na deset godina, umjesto dosadašnje, koja iznosi od jedne do pet godina. Ovim bi se izjednačila kaznena politika na nivou entiteta i Brčko Distrikta. Takođe, rigoroznim zatvorskim kaznama će biti sankcionisano i neprimjereno korištenje dječije pornografije u internet klubovima.

4.3. Opšte širenje informacija o protokolu i planovi akcije protiv seksualnog iskorištavanja

Osim profesionalaca koji rade na ovim pitanjima i nevladinih organizacija koje rade sa djecom, drugi nisu informisani da je BiH ratifikovala Protokol, niti su upoznati sa sadržajem i obavezama Države.

4.4. Obuka profesionalaca o Protokolu

Organizovani su seminari, pod nazivom „Primjena međunarodnih mehanizama za procesuiranje predmeta trgovine ljudima”, u Banjaluci, Sarajevu i Mostaru u septembru 2006. godine, a namijenjeni su tužilaštvima BiH. Povodom toga je ocijenjeno da je najčešća trgovina ženama radi prostitucije, a da je sve češće iskorištavanje djece za prosjačenje, prisilne brakove i slično.

Izrađen je udžbenik za nastavnike osnovnih i srednjih škola BiH *Obuka za nastavnike u oblasti trgovine ljudima*, koji je namijenjen voditeljima odjeljskih zajednica u školama. Njegovom primjenom na časovima odjeljskih zajednica osigurala bi se prevencija, edukacija i kontinuirano informisanje mladih školskog uzrasta.

U toku 2008. godine, uz podršku Save the Children Norway SEE, organizovani su seminari na kojima su učesnici saslušali izlaganja vezana za standardizovane postupke različitih profesija u zaštiti i postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, te o zaštiti djece u mjestima njihovog boravišta ili prebivališta, a koja se

tiču oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, te oblasti vezane za nadležnost policije i tužilaštva.

Finaliziran je priručnik: Standardizirani postupci različitih profesija u zaštiti i postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH - Zaštita djece u mjestima njihovog boravišta ili prebivališta. U toku 2008. godine organizovana su dva seminara za profesionalce, sa ciljem edukacije u primjeni standardiziranih postupaka.

Ministarstvo sigurnosti BiH i Save the Children Norway, Regionalna kancelarija za jugoistočnu Evropu, Sarajevo, provodi projekat pod nazivom "Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u Bosni i Hercegovini". Ovaj projekat utemeljen je na nalazima istraživanja „Djeca progovaraju: šta utiče na trgovinu djecom u jugoistočnoj Evropi – izvještaj iz BiH“, koji je Save the Children Norway SEE objavio 2007. godine. Realizacija projekta obavlja se u periodu od 2008. do 2010. godine, a svrha ovog projekta je uspostava efikasnog sistema za borbu protiv dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece, putem korištenja informacionih i komunikacionih tehnologija i, u skladu s tim, jačanje sistema zaštite djece. Cilj ovog projekta je da država razvije adekvatne mehanizme za odgovaranje na problem dječije pornografije, a potrebno je i uključiti i edukovati, kako roditelje, tako i djecu o opasnostima sa kojima se djeca potencijalno susreću na Internetu, kao i sa pojmom dječije pornografije, te drugim vidovima seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT. Specifični ciljevi projekta su izgradnja institucionalnih kapaciteta za borbu protiv dječije pornografije u BiH i drugih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT i smanjivanje ranjivosti djece na dječiju pornografiju i druge oblike seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT, kroz podizanje svijesti o ovim problemima i njihovo uključivanje u kreiranje preventivnih aktivnosti. U 2009. godini, u okviru ovog projekta, Ministarstvo sigurnosti i Ministarstvo bezbjednosti, u saradnji sa Save the Children Norveške, organizovali su zapaženu edukaciju za nevladine organizacije o Prevenciji zlostavljanja i eksploatacije djece, putem korištenja informacionih i komunikacionih tehnologija.

Za realizaciju programa prevencije upućen je javni poziv NVO-a za projekte iz ove oblasti. Krajem 2009. godine izabran je projekat NVO Međunarodni forum solidarnosti EMMAUS. Projekat će biti realizovan kroz uspostavu vruće linije i linije za pomoć, organizaciju edukativnih radionica i seminara, kampanje, obrazovne programe putem škola,

medija i NVO-a. Aktivnosti su namijenjene djeci, roditeljima, nastavnicima, kao i ostalim korisnicima interneta.

Tokom 2008. godine finaliziran je i objavljen materijal pod nazivom "Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u Bosni i Hercegovini i Preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije u Bosni i Hercegovini". Decembra 2009. godine Vijeće ministara BiH je usvojilo „Akcioni plan za poboljšanje sistema za zaštitu djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Herecegovini 2010-2012“. Javna promocija ovog Akcionog plana održana je 23.03.2010. godine.

4.5. Opšte seksualno obrazovanje djece, reproduktivno zdravlje, savjetovališta i pristup informacijama

Program edukacije iz ove oblasti nije uvršten u redovni obrazovni sistem. Obrazovanje za unapređenje i zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja djece je uglavnom u djelokrugu rada zdravstvenih institucija i nevladinih organizacija. Pozitivan primjer predstavlja Zeničko-dobojski kanton, gdje je NVO „Naša djeca“ iz Zenice uspjela izlobirati kod kantonalnog ministarstva obrazovanja da ovi sadržaji postanu dio kurikuluma za rad odjeljenskih zajednica.

Nevladine organizacije i zdravstvene ustanove zadnjih deset godina rade na edukaciji djece i mladih na zaštiti i unapređenju seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Vršnjačku edukaciju realizuju obučeni vršnjački edukatori, kroz radionice i kampanje. U okviru zdravstvenih ustanova otvorene su ambulante za mlade, koje su tako organizovane da obezbjeđuju pravo na privatnost, pravo na informacije, a sve usluge su besplatne.

U BiH radi 16 prijateljskih centara i u još 4 grada info-centri i ambulante za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Za posebno ranjive grupe Asocijacija XY je implementirala projekat (2006-2009) „Zelena svjetlo“, sa ciljem unapređenja seksualnog i repoduktivnog zdravlja, prava i osnaživanja osoba koje su ranjive na trgovinu ljudima i onih koje su bile trgovane u svrhu seksualne eksploatacije u BiH.

Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima iz Banjaluke realizovalo je edukaciju za svoje korisnike iz oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja, sa ciljem zaštite ove ranjive grupe od trgovine ljudima i drugih vidova seksualnih zloupotreba.

Pored Asocijacije XY, koja je isključivo fokusirana za ovu oblast zdravlja mladih, na realizaciji ovih programa uključene su još neke nevladine organizacije u BiH: Demokratski centar „Nove nade” iz Bihaća, „Zdravo da ste” i „Akcijom protiv side” iz Banjaluke, „Naša djeca” iz Zenice, „Vermont” iz Brčkog, „Abrašević” iz Mostara, „Fondacija lokalne demokratije” iz Sarajeva...

4.6. Potreba za razvrstanim podacima, posebno za djecu pod rizikom

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je 2009. godine uspostavilo bazu podataka za djecu žrtve nasilja, a uspostavljena je i baza podataka za žrtve trgovine ljudima. U 2009. godini, Vijeću ministara BiH podnesen je i prvi izvještaj formiranog tima za monitoring primjene Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom za period 2007-2008. godina. Centri za socijalni rad, koji funkcionišu na opštinskim nivoima, vode evidenciju o djeci pod rizikom po kriterijima regulisanim porodičnim zakonima ili zakonima o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Entitetska ministarstva unutrašnjih poslova ne vode registre lica koja su osuđena za seksualno nasilje nad djecom, ali se ovi osuđenici nalaze pod kontrolom na mnogo drugih načina, tako da postoji vrlo mala mogućnost da nakon presude ponovo rade s djecom.

Kroz Akcioni plan za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece, putem informativnih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010-2012. će biti regulisana i uspostavljena baza podataka o počiniocima krivičnih djela iz oblasti pedofilije, kao i praćenje aktivnosti tih lica nakon izricanja kazne, te njihova rehabilitacija i uključivanje u društvene tokove.

4.7. Civilno društvo i OPSC

Nijedna nevladina organizacija u BiH nije specijalno i isključivo usmjerena na aktivnosti vezane za Protokol. Ali se zato veliki broj nevladinih organizacija bavi i

pitanjima koje tretira Portokol, a to su prvenstveno organizacije koje rade monitoring prava djeteta, organizacije koje rade na resocijalizaciji žrtava različitih oblika iskorištavanja i zlostavljanja djece, ali i organizacije koje rade sa mladima ili one koje su fokusirane na zaštitu žena.

Nevladine organizacije „Budućnost“ iz Modriče i „Centar za prava djeteta“ iz Konjica od 2004-2009. godine realizovale su projekat koji je bio usmjeren na aktivnosti podizanja svijesti među djecom i interesnim skupinama o opasnostima trgovine djecom, te o referalnim mehanizmima zaštite.

U nedostatku državnih kapaciteta za smještaj, te pružanje zaštite i pomoći za žrtve trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti je u aprilu 2005. godine potpisalo Protokol o saradnji i osiguravanju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima, sa pet nevladinih organizacija, koje regulišu međusobna prava i obaveze o saradnji, a u skladu sa Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Te organizacije upravljaju sa šest skloništa, a to su: Međunarodni forum solidarnosti (Gračanica i Sarajevo), Lara (Bijeljina), La Strada (Mostar), Medica (Zenica) i Žena BiH (Mostar).

Pored ovih organizacija, prevenciju i zaštitu žrtava trgovine ljudima realizuje i Fondacija lokalne demokratije, koja je na lokalnom nivou edukovala adolescente o nasilju i trgovini ljudima. Oni imaju otvorenu telefonsku liniju – „Zelena linija”, telefon za BiH o nasilju u porodici, trgovini ljudima, seksualnom uznemiravanju, spolno prenosivim bolestima, reproduktivnom zdravlju, diskriminaciji na osnovu spola. Od oktobra 2002. ova organizacija implementira i projekt nazvan *Ti to možeš*, u okviru kojeg je osnovano sklonište za djevojčice žrtve nasilja (trgovine ljudima, incesta, prostitucije), namijenjeno bosanskohercegovačkim državljanima starosne dobi između 12 i 18 godina.

Udruženje za pomoć djeci i ženama žrtvama porodičnog nasilja „Ženski centar“ Trebinje, bavi se i edukacijom tinejdžera iz oblasti trafikinga, rade i na medijskoj kampanji za prava žrtava trafikinga i njihovoj socijalizaciji u društvo.

Organizacija žena „Lara“ iz Bijeljine radi na asistenciji žrtava trgovine ljudima, edukaciji u cilju prevencije, podizanju svijesti javnosti putem medijskih kampanja, zastupanju žrtava na sudu.

Udružene žene iz Banjaluke dugoročno rade na razvoju i implementaciji aktivnosti na podizanju javne svijesti o problemu trgovine ljudima u BiH, posebno ženama i djecom, kao najranjivijoj populaciji izloženj uticaju kriminalnih mreža trgovaca ljudima u zemlji. Krajem 2005. godine počela je sa radom Radna grupa OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima na regiji Banjaluka, a njen cilj je implementacija dugoročne strategije, prevencije i borbe protiv trgovine ljudima, zasnovane na efikasnom partnerstvu svih relevantnih aktera u borbi protiv trgovine ljudima u regiji.

5. DEFINICIJA DJETETA

Definicija djeteta je različito postavljena u različitim zakonskim okvirima, kao što je detaljno i predstavljeno u državnom izvještaju. Kako su pojmovi polazna osnova za razumijevanje i tumačenje obilježja krivičnog djela, odmah na početku potrebno je napomenuti da su pojmovi „maloljetnik“ i „dijete“ posebno i jasno definisani u KZ BiH (čl.1 st.11 i 10), KZ FBiH (čl. 2. st. 10. i 9.), KZ BD BiH (čl. 2. st. 10. i 9.). U najnovijim dopunama Krivičnog zakona BiH, iz januara 2010. godine, sve kaznene odredbe za krivična djela definisana zakonom koja se počine nad maloljetnim licem, odnose se na lica do 18 godina starosti. U Krivičnom zakonu RS-a definisani su pojmovi mlađeg maloljetnika (od 14 do 16 godina) i starijeg maloljetnika (16 do 18), u sklopu odredbi za krivičnu odgovornost. U dijelovima koji tretiraju posebna krivična djela učinjena nad djecom i maloljetnim licima nedosljedno se primjenjuju termini „dijete“ i „maloljetno lice“, što može dovesti do zabuna u tumačenju zakonskih odredbi (npr. negdje se navode oba termina, negdje samo dijete, a negdje samo maloljetnik). Definisanje djeteta u okvirima ovog zakona će biti predmet promjena zakona, a pripreme za ove promjene su u toku. Usklađivanje ovih definicija i prilagođavanje međunarodnim standardima potrebno je i u drugim zakonskim okvirima koji se tiču zaštite djece od trgovine, prostitucije i pornografije, zaštite rizičnih grupa i definisanja rizičnih okolnosti (putovanja, granične službe, matične službe i upis u matične knjige...).

6. PRIMJENA OPŠTIH PRINCIPA KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA

Ustavna rješenja i do sada doneseni zakoni uvažavaju najviše standarde evropskih i svjetskih konvencija i protokola o pravima čovjeka i djeteta i *njihovo dosljedno provođenje* omogućilo bi visok stepen zaštite prava djeteta.

Vladin izvještaj detaljno je razradio Aneks 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, tzv. Sporazum o ljudskim pravima, koji garantuje poštivanje ljudskih prava i prava djece. Navedeni su svi doneseni zakoni i uspostavljeni mehanizmi za zaštitu prava djeteta. *Nije sporno da se ta prava u dobrom dijelu i poštuju.* Ipak, neki segmenti zaštite prava djece ne funkcionišu – ne radi se dovoljno na prevenciji sa rizičnim populacijama, niti u oblasti resocijalizacije žrtava. U oblasti informisanja, često se krše odredbe Etičkog kodeksa za novinare, koje se tiču izvještavanja o maloljetnicima.

Podatak da je Zakon o zabrani diskriminacije² usvojen tek jula 2009. godine, dovoljno govori koliko su oni koji donose zakone privrženi **nediskriminaciji**. U smislu ovog zakona diskriminacijom će se smatrati svako *različito postupanje*, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove osobnosti, statusa ili političkog uvjerenja. Centralna institucija nadležna za zaštitu od diskriminacije je *Ombudsman za ljudska prava BiH*, sa Odjelom za prava djeteta i novoformirana Komisija za ljudska prava BiH, pri Ustavnom sudu BiH. Zakon takođe obavezuje uspostavljanje baze podataka o osobama kojima su uskraćena prava na nediskriminaciju.

Posebna zaštita djece žrtava trgovine ljudima, regulisana pravilnicima o zaštiti žrtava trgovine ljudima predviđa posebne oblike brige u periodu oporavka i zaštite od svih oblika diskriminacije prema djeci. *Rodna pripadnost i tradicionalno gledanje* našeg podneblja na ženu žrtvu, i dalje je često stavljaju u dodatno otežavajući i diskriminirajući položaj, iako se realizacijom BiH Gender akcionog plana, i zakonima koji tretiraju ovu oblast, stanje pokušava unaprijediti.

² Na osnovu člana IV. 4. a) Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, na 57. sjednici Predstavničkog doma, održanoj 8. jula 2009. godine, i na 33. sjednici Doma naroda, održanoj 23. jula 2009. godine, usvojila je Zakon o zabrani diskriminacije.

Djeca i mladi, žrtve zlostavljanja i iskorištavanja u institucijama, često su dovedeni u diskriminirajući položaj u odnosu na ostale žrtve, radi zatvorenosti institucija i njihove moći. Tu se prije svega misli na institucije zavodskog karaktera i vjerske institucije i dužnosnike.

Pravo na život, opstanak i razvoj djece u BiH, kao bazično pravo koje je preduslov za ostvarivanje svih drugih prava, nekad je ugroženo objektivnim stanjem na koje vladin sektor ne može bitno uticati, a u dosta slučajeva je posljedica tromosti administracije, ustrojem državne strukture i nerazumnih politika upravljačkog sistema.

Ugroženo pravo na život djece često je posljedica proteklih zbivanja na našem prostoru (kontaminiranost prostora uranijem, uništena infrastruktura, siromaštvo velikog broja porodica, ugroženo zdravlje djece, stradanje djece u saobraćaju i slično). Povećanje broja djece i mladih osoba izloženih različitim oblicima seksualnog iskorištavanja mobiliziralo je društvo na donošenje inoviranih dokumenata za borbu protiv trgovine ljudima, usaglašenih sa ICMPD Preporukama³ unapređenja pravnog okvira i mehanizama društva.

Djetetu „žrtvi“ ugroženo je pravo na adekvatan i zdrav život i razvoj zbog količine brutalnosti kroz koju je prošlo prirodno iskorištavanja i zlostavljanja, kao i procesom utvrđivanja krivice za počinioca.

Nedostatak adekvatnih oblika zaštite identiteta žrtve posebno je vidljiv u medijskim izvještajima koji prate ove slučajeve. To se manifestuje objavljivanjem podataka vezanih za mjesto življenja, podataka o roditeljima, a ponekad i objavljivanjem fotografije ili imena žrtve. Sve to otežava zbrinjavanje i resocijalizaciju djeteta žrtve, naročito u malim sredinama, ugrožava se njihov život i preživljavanje u toj sredini.

Briga za zaštitu najboljeg interesa ne iscrpljuje se samo u donesenim zakonima, pravom koje dijete ima pred pravosudnim sistemom ili u drugim situacijama. Potrebno je voditi računa o najboljem interesu djeteta *u svakoj prilici kada se donose odluke koje direktno ili indirektno imaju uicaj na život djeteta.* Tu se, prije svega, misli na *obezbjedenje Budžeta za provođenje propisanih prava* koja pripadaju djeci i porodici, u skladu sa usvojenim zakonima. Djeca ne smiju prva da osjete posljedicu krize, uskraćivanjem

³ Preporuke ICMPD (International Centre for Migration Policy Development) za unapređenje pravnog okvira i mehanizama društva.

dječijeg dodatka i drugih prinadležnosti, kao što se dešava u pojedinim kantonima i opštinama.

Poštivanje dječijeg mišljenja - Pravo je djeteta da izrazi svoje mišljenje o pitanjima koja se tiču njegovog života, a realizacija ovog prava najčešće ostaje na deklarativnoj ravni. U dijelu ovog izvještaja koji prikazuje stavove djece vidjeće se da je participacija djece po pitanjima koja tretira Protokol veoma ograničena, jer se pokazalo da se djeci često ne vjeruje kada skrenu pažnju na neku pojavu ili zatraže pomoć.

U slučaju nasilnog ponašanja ili zlostavljanja nastavnika prema učeniku, *pravilima škole⁴ nije definisano učešće učenika u postupku za pritužbe prema nastavniku*, niti u postupku za ispitivanje odgovornosti ili utvrđivanju mjere prema prekršiocu. Isto tako, Zakon o osnovnoj školi nije predvidio učešće predstavnika vijeća učenika u *disciplinskoj komisiji škole, čime je prekršen princip uvažavanja mišljenja djeteta u školi*.

7. USVAJANJE DJETETA

Iako je Komitet preporučio mjere za ovu oblast, i dalje ostaje potreba da se dodatno reguliše procedura usvajanja, a posebno međunarodnog usvajanja. Na taj način bilo bi onemogućeno međunarodno usvajanje naše djece bez učesnika nadležnih službi BiH, kao što se desilo sa djecom koja su u ratu izmještena u Italiju. Haška konvencija o usvajanju djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja još nije ratifikovana. Potpuno usvajanje djece je još ograničeno uzrasnom granicom od 10 godina. U RS je donešena i usvojena i detaljna Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009-2014, a Vlada FBiH usvojila je Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja za period 2006-2016. godina.

⁴ Pravila škole donosi svaka osnovna ili srednja škola na osnovu kantonalnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju. Uvidom u više pravila škole u FBiH utvrđeno je da u postupku pritužbe nije definisano učešće učenika u postupku ispitivanja odgovornosti i utvrđivanju mjere prema prekršiocu.

8. ZAŠTITA DJETETA OD EKONOMSKE EKSPLOATACIJE

Problemi ekonomske eksploatacije djece u Bosni i Hercegovini vezuju se prvenstveno za djecu na ulici, koja se najčešće bave prosjačenjem. Ova djeca su potpuno vaspitno, higijenski, zdravstveno i obrazovno zapuštena. Ovakav način života u nekim slučajevima do te mjere ugrožava njihovo zdravlje, da čak može biti opasno po život. Uskraćena su im gotovo sva prava propisana Konvencijom o pravima djeteta. Ovdje je u potpunosti zakazao sistem zaštite, koji bi na nivou države morao postojati i djecu ukloniti sa ulice, a članove porodice primjereno sankcionisati. Ne postoji odgovarajući i dovoljan broj smještajnih kapaciteta za ovakvu djecu, radi njihovog eventualnog izmještanja iz takvih porodica. Samo mali broj NVO-a kroz svoje programe imaju kontakte sa djecom koja žive i rade na ulici. Podaci iz istraživanja koje je sprovedla NVO „Zemlja djece“ iz Tuzle, govore da je od 100 - 200 djece, uzrasta od 1 - 16 godina, svakodnevno izloženo ekonomskoj eksploataciji u većim gradskim sredinama.⁵ Od ispitane djece uzrasta od 7 do 16 godina, 75% njih ne pohađa školu, a 25% ih nikada nije išlo u školu i ne znaju čitati ni pisati. Uslovi u kojima žive ova djeca su izrazito teški (napuštena i ruševna zgrada, improvizovana staništa i sl.). Skoro 90% ove djece nema zdravstveno osiguranje, zbog čega se 50% njih osjeća oboljelo ili bolesno. Oko 30% ove djece je neuhranjeno ili anemično. U većini slučajeva ni oni ni njihove porodice nisu obuhvaćene sistemom socijalne zaštite i sigurnosti. Nezaštićena od strane društvene zajednice i zanemarena od strane roditelja ili staratelja ona predstavljaju veoma lak plijen za organizovane kriminalne grupe.⁶ Pored djece ulice, u posljednje vrijeme se bilježe slučajevi eksploatacije djece teškim radom. Kao primjer ističemo upozorenje dječije ambasade Međaši, koja navodi da u Republici Srpskoj nelegalno radi oko 2000 maloljetnika, i to uglavnom treću smjenu u ugostiteljskim objektima.⁷

⁵ Istraživanje provedeno u okviru projekta sa djecom ulice, koji se realizuje u tinejdžerskom centru „Telex“, Tuzla 2009.

⁶ Izveštaj NVO o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u BiH, ICVA BiH, juni 2007.

⁷ Maloljetnici rade u trećoj smjeni, Nezavisne novine, 25.11.2009.

9. ZAŠTITA DJECE OD SVIH OBLIKA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE

Seksualna eksploatacija djece javlja se u obliku dječije pornografije, pedofilije i dječije prostitucije.

U BiH je zabilježen rast slučajeva različitih oblika seksualnog iskorištavanja malodobnih osoba od strane odraslih, slučajeva incesta u porodici, malodobnika prema malodobnicama, kao i seksualnog iskorištavanja mlađeg malodobnika prema djetetu istog spola. Desilo se nekoliko afera seksualnog iskorištavanja maloljetnica/ka – tri maloljetnice su prijavile slučaj prisiljavanja na prostituciju, što je dovelo do otkrivanja organizatora iz institucija (škola, centar za socijalni rad, uz učešće ljudi iz politike); slučaj trenera koji je seksualno iskorištavao maloljetnika iz tima; slučajevi gdje se u okviru institucija iskorištavaju malodobne osobe. Prema podacima Kancelarije Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, ukazuju da se povećava broj lokalnih osoba žrtava prostitucije, kao i broj malodobnih osoba. Iskustva „Sigurnih kuća“ govore da su metodi prisiljavanja i zastrašivanja djevojaka koje su „u poslu“, veoma grubi i ostavljaju trajne posljedice.

Statistički podaci Tužilaštva BiH, vezano za trgovinu ljudima (član 186) u periodu 2003-2007. godine, pokazuju da je izvršeno 13 istraga za 47 osoba. Doneseno je 6 presuda za 13 osoba ili 27,65%, a sporazum sa tužilaštvom postiglo je 5 osoba.⁸ Navedeni podaci govore koliko je teško dokazivo djelo ove vrste kriminala. Istovremeno, visina kazni je mala i nema funkciju odvraćanja, kako bi trebalo da bude.

Evaluacija Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima 2005-2007. godina poslužila je za izradu novog Državnog plana akcije za period 2008-2012. godina. Ujedno, Vijeće ministara je usvojilo dokument Standardizirani postupci u postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH. U okviru projekta „Regionalnog programa suzbijanja trgovine djecom“, Ured državnog koordinatora, NVO „Medica“ Zenica i Save the Children Norway uradili su „Priručnik za službenike zaposlene u policiji, tužilaštvu, socijalnim i zdravstvenim ustanovama – Zaštita djece od trgovine ljudima“.

⁸ Organizovani kriminal u BiH, Mirza Smajić, Sarajevo 2010. godine.

Statistički podaci govore da je *pedofilija u porastu. Velika akcija u suzbijanju pedofilije pod nazivom "Sledgehammer"* je u BiH pokrenuta sredinom maja 2008. g. Njom je obuhvaćeno 48 osoba. Pretresene su 22 lokacije i zaplijenjena veća količina hard-diskova sa dječijom pornografijom. Ostvarena je saradnja sa Evropskom komisijom i obezbijeđena pomoć u okviru programa TAIEX (Instrument za tehničku pomoć i razmjenu informacija Evropske komisije). U saradnji sa insitucijama iz zemlje provode se aktivnosti na edukaciji osoblja u nadležnim agencijama na nivou BiH i ministarstvima na nivou entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH. Evidentirana je i *pedofilija u vjerskim institucijama od strane vjerskih službenika*. Procesuirana je u dva slučaja. U jednom slučaju inkriminisana osoba je osuđena, a u drugom slučaju, iako su u pitanju dvije malodobne osobe, izrečena je oslobađajuća presuda (presuda nije konačna). Iako je primjetan napredak u borbi protiv pedofilije, očigledne su poteškoće koje u istragama nastaju, a proizilaze iz nepreciznih zakonskih odredbi i neiskustva nadležnih organa koji se sa ovim oblikom kriminala počinju suočavati. Nedavno je podignuta optužnica zbog krivičnih djela iskorištavanja djeteta i maloljetnika radi pornografije, računarske prevare i krivotvorenja kreditnih kartica, protiv studenta I.T. iz Sarajeva, koji je posjedovao znatne količine pornografskog materijala, kojeg je kupovao prevarom dobivenim karticama, čime je ostvario značajnu materijalnu dobit. Trenutno je u toku i proces oko otkrivenog slučaja seksualne eksploatacije maloljetne romske djevojčice iz Bratunca. Ovaj proces počeo je sa privođenjem velikog broja ljudi osumnjičenih za učešće u zlostavljanju i zloupotrebi ove djevojčice (njene bake, prosvjetnih radnika, vjerskih službenika, uključujući i ministra Ministarstva bezbjednosti BiH), bio je praćen velikom medijskom pažnjom u kojoj su se kršile odredbe Etičkog kodeksa za novinare (izvještavanje o maloljetnicima) i dodatno kršila prava maloljetne žrtve na zaštitu. Ovaj slučaj je takođe zloupotrebljavan u političke svrhe, skrećući pažnju sa problema zloupotrebe djece. Ova istraga je u toku.

10. PREDUZIMANJE SVIH MJERA PROTIV OTMICE DJECE, PRODAJE I TRGOVINE DJECOM

Nakon pregleda Inicijalnog izvještaja BiH o implementaciji Konvencije o pravima djeteta, Komitet je preporučio BiH da dodatno ojača napore u pravcu pune implementacije i ugrađivanja OPSC u sisteme krivičnog pravosuđa, kao i da identifikuje, spriječi i eliminiše trgovinu djecom u seksualne i druge izrabljivačke svrhe. Komitet je takođe preporučio da se ova pitanja istraže kroz studije, da se izdvoje dovoljna sredstva za ovu oblast, pruži adekvatna obuka svim relevantnim profesionalnim grupama, radi na podizanju svijesti i prevenciji. Takođe je preporučeno da se sprovedu temeljne, nezavisne i efikasne istrage u vezi sa navodnom uključenošću pripadnika policije u aktivnosti povezane sa trgovinom ljudima.

Aktivnosti na borbi protiv trgovine ljudima u BiH počinju 2000. godine, dakle i prije ratifikacije OPSC. Od tada je postepeno rasla svijest o ovom obliku kriminala i o tome ko i kako postaje žrtva, a o podacima prije tih aktivnosti je teško govoriti, jer su često svrstavani pod oblast prostitucije, prosjačenja i slično, tj. nisu prepoznavani kao trgovina ljudima. Uzroci zbog kojih se ljudi i djeca nađu u lancu trgovine ljudima su siromaštvo, nizak socio-ekonomski status, nasilje u porodici, uticaj vršnjačkih grupa i neinformisanost. Mnoge aktivnosti su unaprijedile polje zaštite djece od otmice, prodaje i trgovine ljudima, prvenstveno u organizaciji Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima u BiH. U martu 2004. godine osnovana je i Podgrupa za djecu, koja se bavi konkretno ovim problemom. Otvoren problem je i pitanje prava djece – žrtava trgovine ljudima, koje nije zakonski regulisano, već se uređuje uglavnom podzakonskim aktima. Tako, kada govorimo o zaštiti domaćih žrtava trgovine ljudima najznačajniji pomak je usvajanje Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH i Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Pitanje zaštite djece Pravila uređuju članom 15, i ova odredba nije usklađena sa odredbama Porodičnog zakona. Naime, *zaštita najboljeg interesa djeteta* obavezujući je standard za nadležne institucije u BiH i ovlaštene organizacije, a ima za cilj da u slučaju povrede prava djeteta osigura njegovo automatsko stavljanje pod zaštitu, odgovarajuću pomoć, reintegraciju i rehabilitaciju, odnosno konačan oporavak i trajno zbrinjavanje djeteta žrtve ili žrtve svjedoka. U Pravilima je nejasno u čemu je razlika

između zaštite djeteta žrtve i odrasle žrtve. Ne postoji jasna definicija najboljeg interesa djeteta i u kojim slučajevima se koristi ovaj princip. Slična situacija je i sa definisanjem položaja djeteta stranca, kao žrtve trgovine ljudima. Tako je u članu 7 Pravilnika propisan specijalni tretman i zaštita djece, ali je nejasno šta se podrazumijeva pod tim specijalnim tretmanom i zaštitom. U stavu 2 člana 7 Pravilnika, utvrđeno je da se postupci u kojima se razmatraju prava i interesi djece smatraju hitnim.⁹ U Sarajevu je januara 2009. godine predstavljen novi projekat borbe protiv trgovine ljudima, čiji je cilj jačanje kapaciteta bosanskohercegovačkih vlasti. Projekat su predstavili ambasador SAD u BiH i državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija u BiH. Američka vlada, posredstvom USAID-a, u naredne tri godine će realizovati projekat, čiji je glavni cilj edukacija socijalnih radnika za pomoć žrtvama trgovine ljudima, te profesora i učenika u svim srednjim školama u BiH. Pedagoški zavodi će u sklopu redovite obuke nastavnika uvesti i treninge iz oblasti prevencije trgovine ljudima. U 125 centara socijalnih službi implementiraće se Protokol za rad sa žrtvama trgovine ljudima, odnosno radiće se na obuci socijalnih radnika da prepoznaju žrtve trafikinga i pruže im zaštitu.

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti ne uređuje egzaktno pitanje reintegracije žrtve, ali se na određeni, indirektan način, može koristiti u ostvarivanju ovog prava. U tom slučaju, problemi tretmana djece žrtava trgovine ljudima rješavaju se pod zaštitnim pravima, predviđenim za djecu sa društveno negativnim ponašanjem, a ovim licima smatraju se „lica koja se odaju besposličarenju, skitnji, prosjačenju, prostituciji, alkoholizmu, uživanju opojnih droga i drugim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja“, stavljajući djecu žrtve u neprihvatljiv kontekst. Definisanje statusa žrtve svakako bi olakšalo i *pristup obeštećenjima* na koja žrtve imaju pravo prema obligacionim zakonima entiteta i BD i Evropskoj konvenciji o obeštećenju žrtava u krivičnim stvarima. Očito da *uspostavljeni normativni okvir za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima ne postoji kao specifičan i eksplicitan*, već je uspostavljen samo opšti okvir za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Takođe, i u ovom segmentu se javlja bolest BiH društva, u kojoj se dobre norme stvaraju, a onda izostaje njihova implementacija, stvara se nesklad između zakonskih

⁹ Pravila su usvojena od strane Vijeća ministara BiH, na sjednici održanoj 05.07.2007. godine, Službeni glasnik BiH, broj: 66/07 od 03.09.2007. (izvor Uredio Komitet pravnika za ljudska prava YUCOM – “BORBA PROTIV TRGOVINE LJUDIMA - PROBLEMI I PERSPEKTIVE).

okvira, uspostavljenih procedura i postojećih kapaciteta institucija koje su dužne da osiguraju zaštitu žrtava, a izostaje i adresiranje odgovornosti za ovakvo stanje.

Institucija Ombudsmana BiH, Odjel za prava djeteta, istraživala je problem zloupotrebe djece za prosjačenje i vlastima u BiH uputila preporuke za unapređenje. Ovo istraživanje ukazuje da je prosjačenje često oblik eksploatacije unutar trgovine djecom i da nadležni organi nemaju sistemski identifikovan pristup postupanja u okviru ove pojave.¹⁰ Djeci, žrtvama trgovine, i njihovim starateljima je na raspolaganju i besplatna pravna pomoć u okviru NVO „Vaša prava“, koja ima potpisan sporazum o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH.

Posebno je zabrinjavajuća činjenica da su od ukupnog broja žrtava identifikovanih u 2007. godini 28 ili 85 % maloljetnih osoba, a sve su državljanke BiH. Prema izvještajima Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima za 2008. godinu, rezultati analize podataka od nevladinih organizacija, policijskih agencija i tužiteljstava i drugih nadležnih organizacija, utvrđeno je da je tokom 2008. godine na području BiH identifikovano 59 osoba kao potencijalne žrtve trgovine ljudima/navođenja na prostituciju. U drugim zemljama identifikovane su 3 žrtve trgovine ljudima, državljani Bosne i Hercegovine koji su vraćeni u BiH. Od ukupnog broja od 59 potencijalno identifikovane žrtve, utvrđeno je da je 26 punoljetnih osoba bilo eksploatisano, odnosno uključeno u organizovano posredovanje u prostituciji, 25 maloljetnih osoba je eksploatisano kroz organizovano posredovanje u prostituciji, 8 osoba je identifikovano kao žrtve krivičnih djela trgovine ljudima ili zasnivanja ropskog odnosa ili međunarodnog posredovanja u prostituciji. Od ukupnog broja identifikovanih potencijalnih žrtava trgovine ljudima, odnosno posredovanja u prostituciji, kao žrtve trgovine ljudima mogu se smatrati 33 osobe, a od ovog broja 28 su maloljetne, a 5 punoljetnih, dok je 15 osoba prihvatilo smještaj i pomoć sigurnih kuća (94% su državljani BiH). U odnosu na prethodne godine, uočljiv je nastavak trenda postepenog opadanja ukupnog broja identifikovanih žrtava. I dalje se nastavlja trend smanjivanja broja identifikovanih stranih žrtava trgovine dok je broj identifikovanih državljana Bosne i

¹⁰ “Analiza usklađenosti zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa Konvencijom o pravima djeteta”, Institucija ombudsmana/ombudsmana za ljudska prava BiH u saradnji sa Save the Children Norway, Sarajevo, novembra 2009. godine, str.146.

Hercegovine na istom nivou u posljednje tri godine.¹¹ Ovo svakako govori da implementirane mjere usmjerene na smanjenje međunarodne trgovine djecom imaju efekta (putne isprave, granični prelazi i sl.), dok nesređeno stanje unutar zemlje još uvijek ne obezbjeđuje dovoljno efikasan sistem za sprečavanje trgovine djecom.

Na primjer, u našem godišnjem izvještaju¹² navedena je izjava predsjednika jednog udruženja Roma u kojoj upozorava da se romske djevojčice između 10 i 15 godina starosti prodaju i do 50.000 KM (oko 25.000 EURA). Ocijenjeno je, takođe, da je najčešći razlog trgovine ženama prostitucija, a da je sve češće iskorištavanje djece za prosjačenje, prisilne brakove i slično. Posebno zabrinjava i dio izjave koji se odnosi na trgovinu djecom koja nemaju rodne listove, a takvih je u BiH još uvijek nepoznat broj (procjene se kreću oko 4000), iako se čine naponi da se ovaj broj smanji. U istom izvještaju smo naveli i slučaj djevojčice od 13,5 godina, koja je pronađena u Zagrebu (Republika Hrvatska). U prijavi stoji da ju je mladić kupio u Zenici (BiH) od njenih roditelja za 5.000 eura.

U istraživanju “Djeca progovaraju”¹³, dublje je analizirana povezanost trgovine djecom i seksualnog iskorištavanja. Neki od nalaza govore da:

- Žrtve često sebe vide kao nekog ko je imao izbora u položaju seksualne eksploatacije i doživljavaju da imaju romantičnu vezu sa nekim ko je, u stvari, njima trgovao ili će ih odvesti do trgovaca ljudima;
- U većini slučajeva u kojima je trgovina djecom radi seksualne eksploatacije unutar BiH, osobe bliske njima su ozbiljno umiješane: članovi porodice, bliski prijatelji ili osobe koje žrtve smatraju momkom/ljubavnikom;
- Pronađeni su dokazi iz “prve ruke” o 2-3 Romkinje od 10 do 13 godina starosti, koje su prodate u svrhu braka, a i podaci iz “druge ruke” o oko 30 takvih slučajeva. Porodica primi nekoliko hiljada KM, a postoje i indicije da djevojčice moraju taj novac vratiti suprugovoj porodici, što može predstavljati razlog za prosjačenje.¹⁴

11 Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH i Izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH za 2008. godinu, koje je sačinio Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini.

12 Izvještaj djece i NVO o stanju prava djeteta u BiH, 2006.

13 „Djeca progovaraju – šta utiče na trgovinu djecom u jugoistočnoj Evropi“, Izvještaj iz BiH, juni 2007.godine (Save the Children Norway, Regionalni ured za jugoistočnu Evropu).

¹⁴ ibid.

Prema izvještajima koje priprema Državni sekretar SAD o stanju trgovine ljudima, koji je objavljen 4.6.2008. godine, BiH je treću godinu za redom ostala u kategoriji 2, što je pokazatelj da BiH nije u potpunosti ispoštovala minimalne standarde za suzbijanje trgovine ljudima, ali je navedeno da su u tom pravcu primijećena znatna nastojanja. Osnovne zamjerke su upućene na krivično gonjenje i kažnjavanje trgovaca ljudima, jer je primijećeno da su kazne, kao i prethodnih godina, veoma blage.

BiH je dobila preporuku da osigura da osuđeni trgovci ljudima dobiju adekvatne kazne, kojima bi se spriječila dalja trgovina ljudima. U tom izvještaju se takođe navodi podrška i pomoć koju Vlada BiH pruža nevladinim organizacijama na zadatku podizanja svijesti o trgovini ljudima.¹⁵

11. ZAŠTITA DJECE OD ZLOUPOTREBE INFORMACIONIM TEHNOLOGIJAMA

Zloupotreba djece putem informacionih tehnologija je veoma izazovna oblast kada je u pitanju zaštita djece i kod nas kao i u svijetu. Ozbiljnost i raširenost ove pojave najbolje ilustruju stavovi djece integrisani u ovaj izvještaj. Ova zloupotreba djece se dešava najčešće putem mobilnih telefona i društvenih mreža na Internetu, te Interneta uopšte. U BiH se dešavaju aktivnosti koje bi trebale da ovu oblast stave pod bolju kontrolu, na prvom mjestu kroz edukaciju pripadnika policije i uspostavljanjem specijalizovanih timova u policiji, koji će se baviti isključivo ovom oblašću. Neke akcije su već realizovane, npr. akcija „Sledgehammer”, koja je organizovana tokom 2008. godine. Mogli bismo reći da je ona imala slabe efekte zbog nepoštivanja procedura, neznanja osoblja koje je sprovodilo akciju i pogrešnog izuzimanja dokaza. Uz to problem je i odbrana ćutanjem koja je garantovano pravo. U tom slučaju, optuženi prešućuje pristupne šifre kompjuteru i sl. i optužnica propada. U ovim akcijama je neophodan specijalistički tim, a trebao bi biti sastavljen od informatičara, kriminaliste i pravnika. Istovremeno, problem je u needukovanosti roditelja i nepostojanju specijalnih socijalnih službi za nadzor idfentifikovanih maloljetnika. U našoj zemlji povećan je i broj djece počinioca cyber kriminala (krivična djela neovlaštenog upada

15 Izvještaj NVO i djece o stanju prava djeteta u BiH za 2008. godinu („Zdravo da ste“ i „Naša djeca“, podržano od SCN)

u druge računare, krađa kreditnih kartica, hakerski napadi i sl.), a za djecu (posebno ispod 14 godina starosti) nema propisanih mjera nadzora, zaštite i prevencije. Ovim pojavama zatečene su institucije sistema. Nisu opremljene adekvatnom opremom, kadrovima, a ne postoji niti adekvatna zakonska podrška, usklađena sa Konvencijom o kompjuterskom kriminalu.¹⁶

Ministarstvo sigurnosti BiH, u saradnji sa Save the Children Norway, pokrenulo je niz aktivnosti tokom 2009. godine Seminar za nevladine organizacije; inicijalni trening za predstavnike policijskih snaga u BiH; formirana je Radna grupa od predstavnika sigurnosnih agencija i ministarstava, koja je odgovorna za razvoj Akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010-2012. godine. Istovremeno, pokrenut je projekat Konzorcija nevladinih organizacija (Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Udruženje „Udružene žene“, te firma Source Code d.o.o.). Projekat sadrži aktivnosti na podizanju svijesti cjelokupne javnosti, uspostavu besplatne SOS linije za pomoć i edukaciju za djecu i odrasle.

12. PREVENCIJA

Organizacija preventivnih aktivnosti u smislu sprečavanja zloupotrebe djece, definisane pod OPSC, svakako je od velikog interesa. Realizacija preventivnih aktivnosti u izvještajnom periodu je bila nedovoljna da bi imala ozbiljnije efekte. U smislu primarne prevencije, koja se odnosi na sisteme zaštite i uspostavljanja kontrole i sprečavanja ovih pojava, te podizanje svijesti u javnosti, ima još dosta da se radi. Inicijalne edukacije, koje su pomenute i u državnom i u alternativnom izvještaju, svakako imaju i preventivnu funkciju, ali je polje podizanja svijesti u javnosti još uvijek samo dotaknuto. Sekundarna prevencija, koja se odnosi na rad sa već identifikovanim rizičnim grupama i sredinama, tek treba da se razvije. Većina aktivnosti se dešava u većim gradovima, a rizične grupe žive u malim sredinama, nemaju dobar pristup medijima, niti informacijama koje su im potrebne.

¹⁶ „Kompjuterski kriminal“, Vladica Babić, Sarajevo 2009.

Što se tercijarne prevencije tiče (ona se odnosi na djecu koja su već bila žrtve), ona je problematična zbog manjka resursa (i finansijskih i materijalnih i ljudskih) da se sprovedu sve zaštitne mjere koje propisuju novokreirani dokumenti, sa ciljem sprečavanja pojava pod OPSC. Ove primjedbe se odnose na sve oblasti koje bi trebale i morale da preventivno djeluju u ovom smislu (obrazovni sistem, sistem socijalne i zdravstvene zaštite i krivično-pravni sistem). Smatramo da nevladine organizacije mogu imati značajniju ulogu u prevenciji ovih pojava, i nadamo se da će ovaj resurs biti više iskorišten u budućnosti.

Ministarstvo sigurnosti BiH, uz finansijsku podršku Save the Children Norveške, sredinom 2009. raspisao je poziv NVO-ima za projekte prevencije zloupotrebe djece u pornografiji, posredstvom elektronskih medija. Projekat je dobio NVO „Međunarodni forum solidarnosti EMMAUS“. Svrha ovog projekta je uspostava učinkovitog sistema za borbu protiv dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem korištenja informacionih i komunikacionih tehnologija I, u skladu s tim, jačanje sistema zaštite djece.

U ovoj oblasti potrebno je mnogo raditi i investirati u opremu i kadrove, a zakonsku regulativu potrebno je studiozno pripremiti i uraditi adekvatne podzakonske akte, koji će omogućiti dosljednu primjenu zakona.

13. STAVOVI DJECE

Za potrebe ovog izvještaja uradili smo dvije fokus grupe, jednu u Sarajevu i jednu u Banjoj Luci sa ukupno 41 djetetom, uglavnom osnovnoškolskog uzrasta. Fokus grupe su bile koncipirane i vođene, tako da se čuju dječija mišljenja i iskustva o problemima trgovine djecom, dječije prostitucije i dječije pornografije.

Takođe, o stavovima djece govore i nalazi istraživanja¹⁷ sprovedenog za potrebe izrade drugog alternativnog izvještaj o implementaciji Konvencije o pravima djeteta u BiH.

¹⁷U okviru projekta „Djeca i NVO prate stanje prava djece u BiH“ prikupljena su mišljenja i stavovi 2528 djece iz 23 grada u BiH, učenici 8. i 9. razreda osnovne škole i prvog i drugog razreda srednje škole

Prema nalazima fokus grupa, djeca razumiju trgovinu ljudima kao vrbovanje i krađu djece radi prodaje u drugim zemljama pojedincima koji ne mogu da usvoje ili imaju vlastitu djecu, radi prodaje organa, radi prodaje u zemljama u kojima su i ukradena, radi prošenja, iskorištavanja maloljetne djece, i kao pojava u kojoj nepoznati ljudi i siromašni roditelji prodaju djecu. Djeca su dobro upoznata sa načinom odvijanja trgovine djecom i uglavnom mogu da prepoznaju situacije od rizika. I pored toga, djeca smatraju da ovo nije izražen problem u njihovoj okolini, ili nisu upoznata s tim. O problemima trgovine ljudima čula su putem televizije, Interneta, u školi (ali ne u svim školama), iz novina. Takođe, djecu o problemu otmice i trgovine djecom najviše upozoravaju roditelji, koji ih od najranijeg uzrasta uče da ne pričaju sa nepoznatim ljudima i ne ulaze u vozila sa njima. Djeca su takođe identifikovala i situaciju da su ih roditelji zastrašivali ovom pojavom, ali da im, zapravo, nisu objasnili i predstavili situacije u kojima bi se mogli naći kao žrtve trgovine ljudima.

„Ja sam prisustvovao kad sam bio mlađi situaciji kada se ispred škole zaustavio neki crni kombi i čovjek je jednom malom dječaku nudio bombone da uđe u kombi, ali srećom naišao je jedan učenik iz osmog razreda i povukao ga nazad, izgledalo je kao da ga je otrgnuo.”

Djeca takođe navode da nisu svi njihovi vršnjaci dovoljno upoznati sa trgovinom ljudima i djecom.

„...možda mi znamo malo više zato što smo uključeni u neke projekte ali naši vršnjaci, ne znaju baš mnogo, samo to da je to nešto loše i da mogu da imaju problema...a to nije dovoljno.”

Djeca su, takođe, navela da je ovaj problem raste, jer se počinioci ne kažnjavaju (ili se kažnjavaju malim kaznama) i jer se od djece očekuje da se sama čuvaju od trgovaca ljudima.

Što se tiče dječije pornografije, djeca je definišu kao iskorištavanje i zloupotreba dječijih slika, fotografisanje tijela za novac, pogrešno korištenje Interneta, neprimjereno oblačenje, djevojčice se slikaju da bi bile popularne, samo-snimanje seksualnih scena vršnjaka i slanje video klipova putem mobilnog telefona ostalim vršnjacima, pedofiliju, pogrešno predstavljanje i krađa identiteta, zloupotreba položaja da se iskoriste djeca, fotomontaža i sl.

Djeca su takođe razdvojila dvije situacije u vezi sa ovim problemom: kada odrasli navode ili prisiljavaju djecu da se slikaju ili snimaju u neprimjerenim situacijama i kasnije zloupotrijebe taj materijal; i kada djeca ili maloljetnici sami sebe snimaju ili slikaju u neprimjerenim situacijama i puštaju te snimke u javnost radi poboljšanja vršnjačkog statusa.

„Strašno puno djevojčica ima koje se same slikaju u kupaćem ili u nekim zavodljivim pozama i to stave na net da svi vide, valjda misle da će tako biti popularne.. pa se onda kad imaju 17 godina kaju, kažu da to nisu bile one.”

Djeca navode da njihovi vršnjaci koji ovo rade, uopšte nisu svjesni posljedica koje to može imati. Kao poseban problem navode snimanje video klipova seksualnog sadržaja, u kojima se oni sami nalaze, i onda razmjenjuju te snimke putem mobilnog telefona. Djeca izričito navode da se ovdje ne radi o klipovima preuzetim sa Interneta, već snimcima njihovih vršnjaka.

„...ja sam u jednom momentu imao oko 150 tih filmića na telefonu”.

„...ma nije to sa interneta, to je uglavnom ovako... ili je to moj poznanik iz razreda sa nekom curom iz druge škole, ili je cura iz moje škole sa nekim tipom iz druge škole, i da oni su svi maloljetni...idu sa mnom u razred, sedmi, osmi ili deveti razred”.

„...ovo rade pa ja mislim sedamdeset posto naših drugarica, tačno se zna koje su...nije to jedna dvije... to je skoro svaka treća”.

Uglavnom su o ovom problemu čuli putem televizije, novina. Smatraju da je ovaj problem izuzetno veliki i ne znaju kako da se adekvatno zaštite od njega. Posebno naglašavaju korištenje i zloupotrebu društvene mreže Facebook.

„Ovo je zaista veliki problem, jer skoro sva djeca imaju svoje fotografije na facebook-u, koje poslije mogu u fotoshopu da se prerade i onda da se upotrebljavaju kao pornografski sadržaj”.

Djeca su takođe slabo zaštićena od osoba za koje se zna da su prestupnici:

„...pa ima jedan lik, izgleda ko John Lenon, i za njega se zna da zove dječake kući da ih slika za 50 KM, i mene su upozorili da mu se ne približavam i da ne pričam sa njim”.

„mene je jedno vrijeme pratio nekakav čovjek u narandžastom fići i stalno htio da slika, ali ja nisam dala, stalno sam bježala”.

Djeca takođe navode da su često izložena opasnosti od odraslih, osoba koji se djeci pokazuju goli ili pokazuju gole dijelove svoga tijela.

Djeca takođe navode da djeca nisu dovoljno informisana o ovim opasnostima, posebno u vezi sa zloupotrebom Interneta, ali da ni roditelji ni nastavnici ne rade dovoljno na tome da informišu i zaštite djecu od ove vrste zloupotrebe.

Što se tiče iskorištavanje djece u okviru *maloljetničke prostitucije*, djeca su definisala ovaj problem kao pružanje seksualnih usluga maloljetnim osobama za novac ili ne, naveli su i usluge pružanja oralnog seksa za novac kao oblik prostitucije. Potrebno je naglasiti da niti jedan ispitanik nije pomenuo da su maloljetnici koji pružaju seksualne usluge za novac na to prisiljeni. Navode da maloljetnici to rade zbog novca, radi sticanja pozicije u društvu i iz sopstvenog užitka. Navode kao problem neprihvatljivog ponašanja nastavnika, ističući da su tokom školovanja imali iskustva sa nastavnikom fizičkog, koji je neprimjereno dodirivao djevojčice tokom časa. Svi ispitanici su ovo potvrdili i istakli da, iako su se veoma nepijatno osjećali dolaskom na fizičko i stalno pokušavali izbjeći te neprimjerene dodire, nikada se nisu usudili nikom to prijaviti, jer im odrasli u školi ne bi vjerovali.

Dječaci su takođe istakli da su od strane istog nastavnika bili psovani i vrijeđani tokom svakog časa. Diskusiju o prostituciji maloljetnika spontano proširuju na seksualno zlostavljanje. Djeca smatraju da njihovi vršnjaci nisu svjesni ni jednog od tretirana tri problema (trgovina, prostitucija i pornografija), a da njihovi roditelji nisu dovoljno upoznati sa rizicima sa kojima se suočavaju njihova djeca, pogotovo na Internetu.

„Ja sam mami otvorio profil (na facebook-u), i ona je moj prijatelj, i ja jednom mjesečno obavezno sjednem sa njom i ona pregleda sve moje prijatelje na profilu i slike koje sam stavio i šta sam pisao.... ali ja sam joj to predložio....mnogi roditelji nemaju ni pojma gdje su im djeca“.

Njihova je ocjena da nastavnici i školsko osoblje ne pokazuju dovoljno zainteresovanosti da pomognu djeci da se od ovih problema zaštite.

„...pa evo da mi prijavimo ovog nastavnika, mislite da bi nam neko povjerovao.... rekli bi da izmišljam, da pretjerujemo.

„...mi kad bi ga kamerom snimili...u školi bi rekli nije istina...oni nas u školi smatraju glupima i da nemamo pojma ni o čemu.

Takođe, mnoge od slučajeva u kojima su izloženi riziku ili su žrtve ovih pojava, ne prijavljuju nikome, jer smatraju da sami trebaju da riješe taj problem, a i nemaju povjerenja u odrasle, te smatraju da ih ne bi ozbiljno shvatili (kao što se često i dešava). Smatraju da nastavnici i roditelji moraju sa djecom više razgovarati, jer misle da roditelji nisu dovoljno upoznati sa ovim problemima niti su svjesni opasnosti koje predstavljaju, ročito Internet i društvene mreže. Nastavnici su sa druge strane nezainteresovani. Djeca nemaju povjerenje prema odraslima, jer smatraju da im odrasli ne vjeruju i ne shvataju ih ozbiljno.

Oni predlažu da se roditelji moraju upoznati sa svim prijetnjama vezano za trgovinu djecom, dječjom pornografijom i prostitucijom. Potrebno je kontinuirano provoditi edukaciju djece u školama i van nje. **”Znam da možda sva djeca neće naučiti, ali ako budemo stalno govorili mislim da će bar onda razmisliti da li će neke slike staviti na facebook.”**

Djeca ističu da je potrebno u javnosti i u medijima više govoriti o ovim problemima, posebno o problemu distribucije pornografskog sadržaja u kojem su akteri djeca i načinima na koje se sve može doći do dječijih fotografija i načinima njihove zloupotrebe. Istakli su da bi više policajaca značilo i veću sigurnost za djecu, rigoroznije kazne prema počiniocima uticale bi na smanjenje ovih pojava, smatraju djeca. Po njihovom mišljenju, svaka škola bi trebala imati psihologa i mnogo više sekcija za osmišljeno provođenje slobodnog vremena.

Zabrinjavajuće je što se djeca, uglavnom, ne bi nikom obratila za pomoć u slučaju da se nađu u rizičnoj situaciji. Uzdaju se u svoju pravilnu procjenu da se sami sačuvaju i ne dođu u situaciju u kojoj bi im trebala pomoć. Nakon dodatnog promišljanja, nekolicina ih je rekla da bi se ipak obratili roditeljima i školskom pedagogu. Djeca su navela i druge osobe od povjerenja (najbolja drugarica), osobe sa iskustvom i kao posljednje, naveli su policiju. I pored ovakvog stava, djeca se najzaštićenije osjećaju u svojoj kući i u školi.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju¹⁸

- Da je prostitucija veoma prisutna na ulici misli 16.00% ispitane djece, a njih 40.50% smatra da je ova j problem djelimično prisutan.
- Opasnost od silovanja je veoma prisutan po mišljenju 29.00 % ispitane djece, a 41.70% misli da je ta opasnost djelimično prisutna.
- Što se tiče ekonomske eksploatacije djece, istraživanje je pokazalo da djeca poznaju vršnjake koji rade i zbog toga ne idu u školu i da između ostalih poslova ima djece koja se prostitušu (13% ispitanika poznaje takvu djecu), koji prose (31.00% ispitanika poznaje takvu djecu) i koji prodaju drogu (29.20% ispitane djece poznaje takvu djecu).
- Što se tiče seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, rezultati su pokazali da ispitanici poznaju djecu koja su seksualno zlostavljana i to od:
 - nepoznatih odraslih osoba 13%
 - od nastavnika 4%
 - od roditelja 6%
 - od strane vršnjaka 14%
 - od rodbine 3%
 - od komšija 8%.

¹⁸ U okviru projekta „Djeca i NVO prate stanje prava djece u BiH“ prikupljena su mišljenja i stavovi 2528 djece iz 23 grada u BiH (učenici 8. i 9. razreda osnovne škole i prvog i drugog razreda srednje škole), radi prikupljanja stavova djece za potrebe izrade drugog Alternativnog izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta.

14. PREPORUKE

- Usklađivanje entitetskih krivičnih zakona i zakona u Brčko distriktu, sa izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH, te dalje poboljšanje zakonskih mjera u smislu bolje zaštite djece od zlopotrebe po pitanjima OPSC – uz podizanje dobne granice za stupanje/pristanak na seksualne odnose sa najmanje 16 godina starosti;
- Uskladiti zakone sa zahtjevima Konvencije o cyber kriminalu, Opcionim Protokolom i Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne zlopotrebe i seksualnog iskorištavanja;
- Precizirati dijelove zakona koji se odnose na maloljetnike u smislu definisanja djeteta u skladu sa konvencijom;
- Sačiniti jednu detaljnu analizu zakonodavstva, procedura i kapaciteta institucija u odnosu na principe uspostavljene međunarodnim standardima za zaštitu žrtava, posebno djece, te osiguranje njihove reintegracije, i uskladiti sa nalazima Državni akcioni plan za suzbijanje trgovine ljudima u BiH;
- Šire informisanje javnosti o OPSC (posebno roditelja, djece i prosvjetnih radnika);
- Preispitati opravdanost uspostavljanja odvojenog normativnog sistema za zaštitu domaćih i stranih žrtava trgovine ljudima, te osigurati podizanje svijesti o drugim oblicima trgovine ljudima sa aspekta oblika eksploatacije, kao što je prosjačenje djece;
- Osnaživanje inspekcijskih organa, te pooštavanje sankcija koje regulišu pitanje eksploatacije djece treba da budu prioritet nadležnih organa. U cilju eliminisanja prosjačenja djece, nužno je uspostaviti sistem mjera koji će biti zasnovan na koordiniranoj saradnji svih nadležnih institucija, a posebno službi za socijalni rad, policije, tužilaštva, zdravstvenih i obrazovnih ustanova;
- Putem medija treba senzibilizirati javnost i ukazati, posebno roditeljima, da su odgovorni za odgoj djece i da prema postojećem zakonodavstvu mogu i krivično odgovarati zbog trgovine djecom radi prosjačenja, ali i krivičnog djela zanemarivanja i zlostavljanja djece;
- Nastavak i unapređenje saradnje, te koordinacija između vlada država u regionu i nevladinih organizacija;

- Pojačati mjere prevencije radi smanjenja rizičnosti, posebno među rizičnim grupama, i nastaviti i pojačati aktivnosti edukacije profesionalaca uključenih u provođenje zakonskih odredbi koje se tiču OPSC;
- Dodatna finansijska i materijalna podrška države bi trebala biti osigurana za tretiranje problema trgovine djecom, dječije prostitucije i pornografije.